

Hvordan integrere hverdagsfriluftsliv i planleggingen?

Margrete Skår, Vegard Gundersen og Erling Krogh

Vitenskapelig bedømt (refereed) artikkel

Margrete Skår¹ & al.: How to integrate everyday outdoor life in planning.

KART OG PLAN, Vol 70, pp. 254–264. P.O.B 5003, NO-1432 Ås, ISSN 0047-3278

The article discusses how people's everyday experiences in nature could be better integrated in planning processes for landscape management and facility design. Phenomenological and experience-based knowledge illustrates how humans shape landscapes; not just physically, but through sensing, experiencing and acting. Planning processes informed by experience-based knowledge will depend on establishing a dialogue with local residents that can determine people's experiences, feelings and activities within their local landscapes. By highlighting different empirical examples, we illustrate how to best incorporate experience-based knowledge into local landscape management planning processes.

Key words: Experience-based knowledge, landscape planning, outdoor activities

Margrete Skår. PhD Fellow. Norwegian Institute for Nature Research, Fakkelgården, NO-2624 Lillehammer. E-mail: Margrete.skar@nina.no

Innledning

Naturbruk og naturopplevelse er i hverdagen tett sammenvevet med hvordan vi ellers lever våre liv (Skår 2010). Kunnskap om hverdagsfriluftsliv bør derfor omfatte kunnskap om hvordan folk *lever* i landskapet. Hva mennesker gjør, hvordan en handler, føler og tenker, alt dette har betydning for hvordan en forholder seg til natur og naturomgivelser i nærmiljøet der en lever og bor. Det betyr ikke at den bostedsnære naturen er uten betydning hvis vi *ikke* tar den i bruk gjennom handlinger og aktiviteter. Som en ramme rundt hverdagslige handlinger er landskapet, på ulike måter og i ulike situasjoner, betydningfullt. Vårt utgangspunkt for denne artikkelen ligger i et «gjøre»-perspektiv på forholdet mellom menneske og natur, mer enn et tradisjonelt og statisk betrakterperspektiv. Det sistnevnte perspektivet kan vi finne igjen i bl.a. arealplanleggingen, der beskrivelser av landskapets fysiske innhold og dets funksjonalitet står i fokus. Ofte kommer dette til uttrykk gjennom kart og planer, som kan bidra til å skape distanse og fremmedgjøring til de som aktivt bruker og lever i

landskapet (Setten 2002). Det grunnleggende «gjøre»-perspektivet i denne artikkelen betyr altså at menneskets erkjennelse og identitet oppstår i aktiv handling med omgivelsene. Kunnskap om dette kan vi kalle *erfaringsbasert* eller *lokal kunnskap*. Dette er perspektiver som i liten grad fanges direkte opp i gjeldende metodikk og prosesser knyttet til planlegging av nærnatur og hverdagsfriluftsliv. Gjennom eksempler fra lokale planprosesser som baserer seg på erfaringsbasert kunnskap vil vi i denne artikkelen løfte fram ulike måter å integrere hverdagsfriluftsliv i planleggingen.

Ulike planleggingsmodeller med fokus på lokal kunnskap er ikke noe nytt fenomen, og mange modeller er for eksempel utviklet i forhold til friluftsliv (se bl.a. Haukland og Lindberg 2001). Et generelt trekk ved utvikling av modellene er at de er blitt stadig mer basert på inkluderende og deltagende prosesser fra brukere og andre aktører, for en bedre lokal forankring. Nettverks- og samarbeidsbaserte koordineringsformer har vært fokusert i flere studier av horisontal styring på kommunalt nivå, der brukermedvirkning

1. Vegard Gundersen. Dr. Scient. Norwegian Institute for Nature Research. Erling Krogh. Assoc. Prof. University for Life Sciences.

og samarbeid med frivillige organisasjoner og foreninger har vært tema (se bl.a. Hovik og Vabo 2005, Rydin og Falleth 2006, Falleth mfl. 2008).

Vi har latt oss inspirere av noen klassiske arbeider som tar utgangspunkt i erfaringsbasert kunnskap (Merleau-Ponty 1945/1994, Leopold 1949, Berger og Luckman 1966/2006, Heidegger 1971, Lefebvres 1974/1991, Ramirez 1995), og som kanskje i mindre grad assosieres med planfaget i dag. Vi tror likevel at deres utgangspunkt i handling, gjøren og liv i landskap kan bidra med verdifulle innspill til hvordan planlegging og utforming av landskap kan videreutvikles. Disse arbeidene har også stor grad av resonans i skotten Patrick Geddes' hovedtanke om å anvende menneskets handlinger i landskapet som basis for nettopp arealplanlegging (Simensen 2005). Geddes mente at planleggingen kan gjøres til et felles sosialt prosjekt som bevisstgjør lokalbefolkningen om sitt landskap, sin kultur og de sosiale, historiske, økonomiske og økologiske eksistensbetingelsene for landskapet og kulturen. Aldo Leopold har også inspirert oss i de samme baner med sine ideer om at mennesket bare kan forstå og handle i en lokal kontekst i forhold til landskap de har et følelsesmessig og kunnskapsmessig forhold til (Gundersen & Mäkinen 2009).

Plan- og bygningsloven er indirekte knyttet til den bostedsnære naturen fordi den har sitt fokus nettopp på bosted, forankret i den lokale planleggingen på kommunalt nivå. Fokuset på bostedsnær natur står i en viss grad i motsetning til bl.a. naturvernloven, som i større grad berører mer fjerntliggende naturområder. Plan- og bygningsloven er av stor betydning for menneskers erfaringer i og meningsdannelser knyttet til bruk og opplevelse av natur i hverdagen, og begrunner vårt fokus på denne loven i artikkelen.

For å besvare artikkelens problemstilling, hvordan integrere hverdagsfriluftsliv i planleggingen, vil vi fokusere på to viktige elementer i planlegging og planleggingsmetodikk som angår bostedsnær natur, nemlig *medvirkning* og det å være *steds-* orientert. Dette er elementer i planleggingen som i stor grad avhenger av og bidrar til lokal og erfaringsbasert kunnskap. Vi håper at de teore-

tiske perspektivene i artikkelen kan bidra som en inspirasjonskilde til større grad av integrering av kunnskap relatert til fenomenet hverdagsfriluftsliv. Det teoretiske rammeverket for artikkelen tar først og fremst utgangspunkt i fenomenologien (Heidegger 1927/2007) og vektleggingen av erfaring gjennom begrepet menneskets væren-i-verden, noe som utdypes gjennom Merleau-Pontys kroppsfenomenologi (1945/1994). I tillegg bringer vi fram noen arbeider vi mener utfyller disse arbeidene, men som også bidrar til et *erfaringsbasert og dynamisk* syn på forholdet mellom menneske og natur. Dette kan erstatte et mer *statisk* syn på landskap, som vi ser igjen i mange landskapspreferansestudier og i standardisert planlegging og utforming av landskap.

Hverdagsfriluftsliv: Bevegelighet og dynamikk

Lefebvres (1974/1991) sitt utgangspunkt for å studere byens moderne utforming var nettopp menneskers hverdagslige handlinger, med fokus på sammenhenger mellom den moderne byens romlige organisering og separeringen av bolig og arbeid som generelt fant sted. Han var opptatt av hvordan drabantbyutviklingen og bysentras utvikling mot homogene arenaer for konsum og tjenestetying la sterke premisser for det moderne hverdagslivet. Denne separeringen mellom arbeidsliv og bosted hadde betydning også for menneskers forhold til bostedsnær natur. Byplanleggere søkte å imøtekomme denne separeringen gjennom en helhetlig grønnstrukturplanlegging for å sikre folks tilgang til grøntarealer ved etablering av grønne korridorer, parker og bymarker. Vi finner Lefebvres' tenkning interessant i det han så tydelig viser hvordan menneskers liv og erfaringer danner premisser for utforming av stedet der de bor. Han ser på stedet som et *sosialt produkt* der menneskenes handlinger står sentralt. Når sosiale relasjoner endres som følge av samfunnsmessige endringer, mener han dette må gjenspeiles i endringer av sted, for å stimulere til sosialt liv og relasjonsbygging. Hverdagsfriluftslivet reflekterer som nevnt samspillet mellom sosialt liv, bruk av natur og naturopplevelse, og et kjen-

netegn ved hverdagsfriluftslivet er derfor at det er dynamisk, foranderlig og situasjonsbestemt. I en sosial og kulturell kontekst forandres bruken av nærmiljønaturen over tid. Den samme naturen kan oppleves ulikt i ulike livsfaser, men også i ulike situasjoner; avhengig av faktorer som tid, humør, samhold og helsetilstand. For noen er aktiv bruk av natur et viktig element i hverdagen, mens andre knapt tenker over at den er der.

Selv om hverdagsfriluftsliv kan ses på som et individuelt prosjekt, er det også et kulturelt fenomen som har noen fellestrekk. Slike fellestrekk kan være generelle *endringer* i hverdagsfriluftslivets uttrykk og meningsinnhold. Dette kan for eksempel være på grunn av at innvandrere bruker naturen rundt seg på nye måter – eller ikke bruker den (Figari mfl. 2009). Eller det kan være hvordan hverdagsfriluftslivet preges av en stadig mer gjøremålsorientert hverdag, der også naturbruken blir klokkestyrt og preget av tidsklemma som omgir mange. For å innpasse naturbruk til andre aktiviteter og gjøremål, er bilen blitt et naturlig framkomstmiddel for svært mange. Tilgangen til parkeringsplasser er dermed et viktig kriterium for i hvor stor grad bostedsnære grøntområder brukes sommer og vinter. I friluftslivssammenheng er bilen ikke bare blitt et transportmiddel, men påvirker alle de *valgene* man som friluftslivsutøver tar i et senmoderne samfunn. Vi sjonglerer mellom ulike aktiviteter og ulike steder. Bruken av nærmiljønaturen har endret seg over tid. For noen tiår siden var den en naturlig og integrert del av livet til mange ved at transporten foregikk til fots, gjennom arbeid og plikter utendørs som vedhogst og bærsanking, og ikke minst gjennom utendørs lek blant barn. I dag er nærmiljønaturen i stor grad blitt en arena for aktivitet vi *eventuelt* velger å ta i bruk (Skår og Krogh 2009). Aktiv bruk av nærmiljønaturen er for mange blitt mer sporadisk, og de bakenforliggende årsakene og motivene for bruk er sammensatte. Fordi hverdagsfriluftslivet er tett sammenvevet med sosialt liv, er kunnskap om menneskers liv og levnet et viktig bidrag for å forstå endringene i hverdagsfriluftslivet. Berger og Luckmann (2006) framhever at det er et *dialektisk* forhold mellom individ og samfunn,

mennesket skaper og blir skapt av samfunnet. Dette illustrerer et grunnsyn der mennesket vises muligheter for å være med og forandre verden, det gjøres bare ikke på et grunnlag de selv har valgt (s. 9). Synliggjøring av erfaringer og lokal kunnskap om stedets og naturens betydning bør dermed også være et demokratisk bidrag.

Erfaringsbasert kunnskap: Noen teoretiske perspektiver

Vi har over vektlagt et viktig karaktertrekk ved hverdagsfriluftslivet, nemlig at det endrer seg i takt med menneskers erfaringsbakgrunn og innenfor en historisk, sosial og kulturell kontekst. Et teoretisk perspektiv som åpner for å belyse *dynamikk og bevegelse* i bruk og opplevelse av bostedsnær natur finner vi i fenomenologien. Martin Heideggers (1889–1976) erfaringsbaserte perspektiver knyttet til menneskets væren-i-verden og kroppsfenomenologien i tråd med Maurice Merleau-Ponty (1908–1961) er sentrale inspirasjonskilder for oss. I tillegg har vi hentet mye inspirasjon fra Aldo Leopolds tanker rundt hvordan menneskene kan samvirke med naturen på stedet i en prosess basert på integritet, empati og kunnskap av både lokal og vitenskapelig art (Gundersen og Mäkinen 2009). «A thing is right when it tends to preserve the integrity, stability, and beauty of the biotic community. It is wrong when it tends otherwise» (Leopold 1949: 262) er en berømt setning som står i Leopolds essay «land ethic» i boka «A Sand County Almanac». Leopold viser hvordan vi alle som individer og forvaltere på best mulig måte kan handle i forhold til naturen, på en økologisk, etisk, estetisk og økonomisk god måte: «We can be ethical only in relation to something we can see, feel, understand, love, or otherwise have faith in» (Leopold 1949: 251). Leopold tar alltid utgangspunkt i det konkrete, det enkelte sted i sin forskning og forvaltning. Gjennom en livslang prøve og feile metodikk skal man kunne utvikle en stadig bedre evne til å forvalte et stykke av moder jord, det være seg en hage eller en landbrukseiendom. Leopolds filosofi er praktisk relatert, mennesket er en del av naturen og skal leve av den (økonomisk), men samtidig

må produksjonen tilpasses naturens egne premisser. Lokalkunnskap og stedsidentitet gir et godt utgangspunkt for å praktisere Leopold sine tanker om «land ethic». Et eksempel på dette kan være landbruket, der forvalterens kunnskap og erfaringer om stedet nedarves og utvikles gjennom familiens hevd og bruk av gårdslandskapet gjennom generasjoner (Gundersen & Mäkinen 2009).

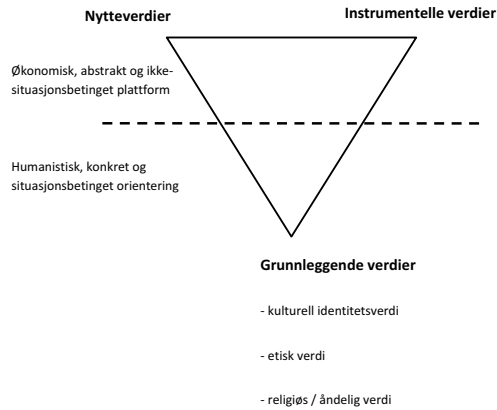
Aldo Leopold og Martin Heidegger levde samtidig, men så vidt vi vet kjente de ikke godt til hverandre. Likevel finner vi klare tilknytningspunkter i deres tenkning om menneskets forhold til sine omgivelser. Heideggers begrep om *væren-i-verden* bygger først og fremst på beskrivelsen og drøftingen av menneskets praktiske omgang med verden eller «den levde erfaring», som gjøres i Heideggers hovedverk *Væren og Tid* (1927). Kroppsfenomenologen Merleau-Ponty fokuserer hvordan verden framtrer for oss gjennom den sansemessige erfaring, som vår primære tilgang til verden (Merleau-Ponty 1945/1994). Han beskriver en før-språklig relasjon mellom mennesket og omgivelsene som framtrer gjennom den kroppslige, intuitive erfaring. Denne består i å motta impulser samtidig som vi bringer med oss våre erfaringer inn i fortolkninger og meningsdannende prosesser. Denne kroppslige praksisen i det hverdagslige åpner for en forståelse av sted og tilknytning til sted, som noe som henger på vår kroppslige væren-i-verden. Dette innebærer nettopp et «gjøre» og «være» – orientert perspektiv på menneskets forhold til landskapet rundt seg, mer enn et mer konvensjonelt «betrakter» - perspektiv som plasserer mennesket i avstand fra og i et betrakterforhold til de fysiske omgivelsene rundt seg.

Den fenomenologiske betraktningsmåten har inspirert mange geografer til å se på menneskets tilknytning til steder, natur og fysiske omgivelser som en *erfaringsbasert* utvikling av mening (Birkeland 2005). I følge Relph (1976) bør ikke et steds mening utledes kun i forhold til lokalisering, dets funksjon eller menneskene som bebor stedet, men det bør også assosieres med menneskenes handlingsintensjoner og gjøren. Å være menneske er for Relph å leve i en verden fylt av betydningsfulle steder, der stedsfølelsen er

gjennomsyret av følelser og meninger. Stedsfølelse utvikles gjennom menneskers kroppslige erfaringer og daglige liv i samspill med de sosiale, økonomiske og kulturelle betingelser som den enkelte lever under. Denne tilnærmingen til sted kan assosieres til Heideggers begrep *dwelling*. For å illustrere menneskets forhold til rommet trekker Heidegger (1971) et skille mellom «bolig» som et sted hvor du føler deg hjemme både fysisk og åndelig, mens «å bo» mer forstås som å ta ly eller okkupere en bolig.

I dette perspektivet på stedsfølelse står handling og emosjonell tilknytning sentralt, og det finnes her en sammenheng til verdier og verdivalg i planlegging og forvaltning. Flere studier ønsker å synliggjøre nettopp individuelle verdier knyttet til sted, og der erfaringsbakgrunn står sentralt for å forstå ulike meningsdannelser (se bl.a. Greenbaum 2005, Gobster mfl. 2007, Bujis 2009, Gundersen og Mäkinen 2009). Figur 1 gir et forslag til en forenklet verditaksonomi i skogforvaltning gjennom en inndeling mellom nytteverdier, instrumentelle verdier og grunnleggende verdier. Nytteverdier fokuserer på goder som tilfredsstillende våre behov direkte. Instrumentelle verdier kan betraktes som et middel for å nå noe som har en nytteverdi, for eksempel er rekreasjon et instrument til nytte via for eksempel bedre helse og trivsel. Grunnleggende verdier representerer fenomener som ikke fanges opp av de to overnevnte kategorier, de er ofte individ-situasjonsorienterte, og skilles mot de overnevnte kategorier ved at de gir individet forpliktelser. Vi kan si at en dyptgående følelsemessig relasjon til et objekt, for eksempel det å bli beveget i opplevelsen av en gammel eik, vil samtidig gi en forpliktelse til å bevare eiken. Vi kan hvile i eiketreet skygge, men ikke hogge det ned. Både egenskapene og essensen til et objekt, for eksempel skog, avhenger i stor grad av hvilket menneskelig engasjement som rettes mot objektet, og naturligvis vil dette gjøre nytteverdier og instrumentelle verdier dominerende i vår forståelse av verden, nettopp fordi de fyller våre behov og ønsker direkte. Nytteverdier og instrumentelle verdier fikk derfor en ensidig vektlegging under hele modernismen og preger fortsatt skogforvaltningen, mens det vi har betegnet som grunnleg-

gende verdier er blitt ignorert eller lite vektlagt. Skogen blir omgjort til en butikk med et vareutvalg av tømmer, kjøtt, bær, sopp og rekreasjon. En slik abstraksjon av skogen er ytterligere forsterket gjennom flere parallelle trender i skogbruket som skogsertifisering og standarder for bærekraftig skogbruk, en stadig mer sentralisert administrasjon og det at nesten all aktivitet i skogen gjøres av profesjonelle entreprenørfirmaer (Gundersen og Mäkinen 2009).

Figur 1 En verditaksonomi som tar mål av seg å beskrive et komplett bilde av verdier knyttet til skog (etter Gundersen og Aasetre 2009)

Erfaringsbasert kunnskap og landskapsplanlegging: Fra standardisering til variasjon

Ved å knytte naturerfaringer til våre kroppslige, levde erfaringer gjennom menneskets væren-i-verden, og som del av en større sosial og kulturell kontekst, muliggjøres nettopp et dynamisk syn på forholdet mellom menneske og natur som vi mener karakteriserer hverdagsfriluftslivet. For å få tak i kunnskap om dette, kan det være fruktbart og kanskje nødvendig å gå veien om menneskers mer dyptgående beskrivelser av sin bruk og tilknytning til naturen rundt seg. Det kan også avkle en mer nyansert og bred forståelse av relasjonen mellom menneske og natur. Mye forskning omkring dette temaet fokuserer på motivasjon for å være ute og på positive effekter av naturopphold, noe som naturlig nok også er vektlagt i friluftslivs- og helsepo-

litiske målsettinger. Men opphold i natur er ikke ubetinget positivt, det innbefatter også negative følelser som avstandstaken, frykt og synspunkter på natur som at den er stygg og vill (Bixler og Floyd 1997, Herzog og Kutzli 2002, Herzog og Kirk 2005, Skår 2010). Erfaringsbasert kunnskap viser *bredden* i menneskers tilknytning til natur, som omfatter både positive og negative erfaringer, følelser og preferanser.

Mens vi gjennom en erfaringsbasert tilnærming kan vektlegge bredde og variasjon i forholdet mellom menneske og natur, dokumenterer mange studier *generelle* landskapspreferanser. Studiene viser at svært mange mennesker foretrekker grønne områder som veksler mellom tettere skogvegetasjon og vegetasjon med en åpen karakter (Fisher og Nasar 1992, Nasar og Jones 1997, Herzog og Kirk 2005). Slike studier lener seg gjerne til teorier som vektlegger mennesket som et evolusjonært og biologisk vesen ut fra vår deltakelse i jegersamfunn på savannen, der behovet for både skjul og fluktmuligheter var til stede (Ulrich 1986). I en litteraturstudie er mer enn 60 forskningsarbeider gjennomgått som omhandler folks preferanser for skog i Norden (Gundersen og Frivold 2008). Fellestrekk fra undersøkelsene viser at folk ønsker seg ryddige, åpne og gamle skoger. Interessant nok ser denne idealskogen for opplevelse og bruk helt annerledes ut enn landskap preget av skogproduksjon eller landskap preget av bevaring av biologisk mangfold (Gundersen og Frivold 2008, Gundersen 2008). Det er heller ikke vanskelig å tenke seg at en slik idealskog overalt i våre skoger ville oppleves som monotont, forutsigbart og kjedelig. Kvalitative intervjuer bekrefter at det er den stedlige variasjon og særegenhet som folk i særlig grad fremhever (Gundersen 2009). Selv om det er mulig å identifisere noen vanlige preferanser for skogsmiljø vil det ofte være andre kulturelle og sosiale faktorer som er bestemmende for bruken av skogen. En studie gjennomført i Bokkedalen, Eidsvoll, er interessant i så måte (Gundersen 2009). Bokkedalen er et tilsynelatende helt ordinært sted beliggende på en hogstflate om lag 3 kilometer inne i skogen. Stedet hadde knapt besøkende inntil noen nylig pensjonerte kjentfolk startet ar-

beidet med å rydde de gamle stiene i området. Arbeidet var i stor grad en sosial aktivitet. Det ble etablert en bål plass for å koke kaffe, og stedet ble valgt rent praktisk fordi det var ved og vann der. Dette tilsynelatende tilfeldige stedet, uten utsikt, men med ved og vann, i et helt ordinært skogbrukslandskap, utviklet seg i løpet av fem år fra ingen besøkende til mer enn 10 000 besøkende i året. Det interessante her er at idealskogen beskrevet fra preferanseforskningen ikke finnes i mils omkrets. I stedet viste intervjuer av de besøkende at de vektla helt andre verdier, slik som: det å treffe hyggelige folk, at det er trygt å gå, lett å finne fram, passe lang tur, naturopplevelse, få seg en treningstur eller sitte ned og utveksle historier (Gundersen 2009).

Eksempelet fra Bokkedalen over illustrerer hvordan skogene er integrert i folks hverdag gjennom en blanding av nytteverdier, instrumentelle verdier og grunnleggende verdier (fig. 1). Ensidig fokus på nytteverdier i planleggingen vil kunne føre til at bredden i menneskenes forhold til landskapet forsvinner. Det er betimelig å spørre seg om man i skogforvaltningen beveger seg stadig lenger bort fra de grunnleggende verdiene som vist i figur 1. Den profesjonelle entreprenøren har for eksempel en sentral rolle i dag for å planlegge og å utføre hogster, også i nærnaturen. Ofte vil entreprenøren være godt vitenskapelig oppdatert reflektert i retningslinjer og standarder for bærekraftig skogbruk, men spørsmålet er om han har den nødvendige lokalkunnskapen til å ta de nødvendige stedshensyn.

Ulike vitenskapelige metoder og tilnærminger kan gjøre at forholdet mellom menneske og natur får et ulikt fokus. Statistiske undersøkelser som bygger på teorier om et felles biologisk opphav eller menneskelige, psykologiske fellestrekk, fokuserer gjerne også på fellestrekk i menneskers landskapspreferanser. En logisk konsekvens av dette er en mer standardisert landskapsplanlegging og landskapsutforming. En fenomenologisk tilnærming vil i større grad fokusere på hvordan menneskers forhold til natur er relatert til, og varierer med, deres egne levde erfaringer (Skår 2010). Vektlegging av fellestrekk blant menneskers landskapspreferan-

ser kan altså argumentere for standardisering av grøntområder (som standard utforming av lekeplasser) – men som kanskje er en «standardisering for de få». På den annen side: Hvordan ta hensyn til individers svært ulike behov i samme landskap?

Gundersen og Skår (2010) berører viktigheten av å ta utgangspunkt i en helhetlig planlegging som ser hele ressursen av friluftsskog i et tettsted eller en by i sammenheng, både de private eieres interesser og den allmenne bruker. Konklusjonen herfra er at planlegging og forvaltning må arealdifferensieres sterkere med hensyn på faktorer som tilrettelegging, skjøtsel og vern. I tillegg må planlegging og forvaltning i sterkere grad forankres lokalt, i den kunnskap og i de verdier som de lokale forvalterne, brukerne og andre involverte parter har knyttet til stedet. Altså å se stedet som det unike stedet det er. En slik «nedenfra og opp» strategi vil ivareta de lokale kvalitetene på en bedre måte enn den mer universelle kunnskapen fra for eksempel preferanseundersøkelsene, og i tillegg være en strategi i tråd med viktige prinsipper i den europeiske landskapskonvensjonen.

For å imøtekomme den mer nyanserte og dynamiske karakteren som preger landskapspreferanser, i tråd med en erfaringsbasert tilnærming, bør *variasjon* være et stikkord i landskapsplanleggingen. Vi har pekt på at individer har ulike behov over tid og i ulike situasjoner, at behovene varierer mellom grupper, men at det samtidig finnes generelle trekk i menneskers landskapspreferanser. En måte å imøtekomme denne tilnærmingen på kan være å planlegge for varierte grøntområder med ulike aktivitetssoner, med varierende vegetasjon og variasjon i materialbruk. Befolkningen er sammensatt og har ulike behov, og grøntområder bør innby til ulike aktiviteter. Det å legge til rette for ulike aktiviteter i samme område, gjør at nærmiljønaturen også kan få (re)etablere rollen som en uformell sosial møteplass. Dette kan være en viktig motvekt i dagens samfunn, der mange møtes i organiserte og planlagte aktiviteter som kan virke segregerende mellom blant annet aldersgrupper, kjønn og også i forhold til sosial status. Nærmiljønaturen hadde tidligere en funksjon for sosial utjev-

ning, fordi den fungerte som en uformell sosial møteplass, spesielt for barn. Denne funksjonen er i mye mindre grad til stede i dag (Skår og Krogh 2009). Varierte grøntområder gir rom for utforskning, for det å skape sine egne steder, for å gjøre et område til «sitt eget» gjennom opphold, aktivitet, sosial omgang eller stille refleksjon (Yttri 2001, Skår 2010). Å bruke nærmiljønaturen betyr ofte å oppsøke det samme området flere ganger. Det betyr ikke at opplevelsen er den samme hver gang, derimot kan det bety å legge merke til stadig nye ting. Nye trender og mønstre av levd liv gir grobunn for nye erfaringer og opplevelser som også gir nye handlinger i landskapet.

Landskapsressursanalyse: Lokal planprosess i Aurland i Sogn

Kunnskap om menneskers forhold til naturen og omgivelsene forutsetter lokale planleggingsprosesser i dialog med innbyggerne, som synliggjør deres erfaringer og praksiser. La oss se på et eksempel på en lokal planprosess som har prøvd å ta opp i seg et slikt erfaringsbasert perspektiv. Eksempelet er hentet fra Aurland i Sogn, der Aurland Naturverkstad har bidratt til å utvikle lokale planleggingsprosesser i dialog med innbyggerne. I denne forbindelsen er metoden *landskapsressursanalyse* utviklet og benyttet i tråd med begrepet *stadkjensle*.

Siden midten av 1990-tallet har både Aurland kommune og lokale organisasjoner jobbet systematisk med lokale planleggingsprosesser i Aurland. Arbeidet ble utløst av en klassisk konflikt mellom lokalbefolkning og statlig miljøvernforvaltning i forbindelse med utredningen av Nærøyfjorden Landskapsvernområde i 1994. Det å bevare eksisterende landskap inkludert tradisjonell bruk er sentrale vernemål for landskapsvernområder. Et annet sentralt spørsmål er hva menneskene som bor og lever i nærheten og innenfor områdene skal livnære seg av, og hvordan man kan utvikle næring knyttet til verneområder. Planarbeidet for å definere hva som er ønsket eller ikke ønsket av endring i området vil dermed være helt sentralt i forvaltningsplanarbeidet, og vil fordre en inkluderende og deltagende prosess.

Denne opptakten resulterte i en kommunal handlingsplan for natur- og landskapsforvaltning med utgangspunkt i Lokal Agenda 21 i 1998 og i opprettelsen av Aurland Naturverkstad i 1999. Aurland Naturverkstad er en tverrfaglig bedrift med fokus på arealplanlegging, landskapsforvaltning og bygdeutvikling. Naturverkstaden er opptatt av å bygge broer og partnerskap mellom lokalbefolkning og offentlig forvaltning, og har vært en viktig pådriver for å utvikle og realisere deltakende lokale planleggingsprosesser, både i Aurland og regionalt i Sogn og Fjordane og Hordaland.

I samarbeid med Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren har Aurland Naturverkstad utviklet *landskapsressursanalyse*, en metode som samordner analyse av «stadkjensle» med tradisjonell landskapsanalyse. Beskrivelsen av analysen er hentet fra Clemetsen og Krogh (2010). «Stadkjensle» er fritt oversatt fra det engelske konseptet «sense of place». Stadkjensle er knyttet til brukeres opplevelse av et særskilt og avgrenset område. Gjennom ulike former for bruk av området utvikler brukere spesifikke verdier, oppfatninger og opplevelser. På denne måten skjer menneskelig landskaping og dannelse av «stadkjensle». Opplevelsene av stedet dannes gjennom bruk i vid forstand og vil være nært knyttet til de spesifikke aktiviteter brukerne utfører i landskapet, enten det er i ordinært hverdagsliv, i rekreasjon eller i forbindelse med næring. Kartlegging av ulike gruppers bruk av definerte områder i landskapet sammenholdes med de landskapskvaliteter som kartlegges i landskapsanalysen. På den ene siden er målet at brukerne billedlig talt gjøres i stand til å forbinde fargen på kartet med sin egen opplevde farge av det samme området. På den andre siden er målet at brukerne motiveres til å gå aktivt inn i planleggings- og utviklingsprosesser. Dette innebærer at undersøkelser av «Stadkjensle» bør finne sted i utvalgte faser av en plan- og utviklingsprosess, også i starten av prosessen.

Analyse av «Stadkjensle» har blant annet vært utført i den bebodde bygda Bakka, et av kjerneområdene i Nærøyfjorden Verdsarvspark (Knagenhjelm mfl. 2009). Analysen dokumenterer at usikker sosial, kulturell og

økonomisk bærekraft truer fast bosetting og tilhørende næringsvirksomhet. Livet på stedet og pleien av kulturlandskapet er i faresonen. Opprettholdelse av bosetting forutsetter grunneieravtaler og samarbeid mellom grunneiere og statlige forvaltningsorganer. Kartleggingen av lokale gruppers bruk og grunneieres ønsker om utvikling av sine virksomheter har dannet grunnlag for konkrete innspill til reguleringsplan for området. Her tas det både hensyn til områdenes karakter, sårbarhet, lokale ønsker og utviklingspotensial. Planleggingsprosessen har vært basert på medvirkning og søkt å bidra til lokal innvirkning for å oppnå en bærekraftig lokal utvikling.

Ønsket om lokal innvirkning er forutsatt av at lokalbefolkningen har et aktivt forhold til og kjennskap til landskapet og virksomhetene i landskapet. Siden 1997 har Aurland barne- og ungdomsskule utviklet et pionerprosjekt for stedsbasert læring i løpet av grunnskolen. Pionerprosjektet har dannet grunnlaget for Aurlandsmodellen, en modell for stedsbasert læring som involverer stedlige virksomheter i hele kommunen samt en rekke lokale offentlige og private aktører (Barane 2010). Når barna begynner på skolen, rett over veien fra barnehagen, startes læringsløpet som pågår fra første til tiende klasse. Sogn jord- og hagebruksskule er praksisarena. Læringsløpet begynner i første klasse med det nære og det grunnleggende: *Kornet*. I åkeren ved siden av skolen kan elevene så kornet, dernest høste med små sigder, så male mel på en håndkvern og til slutt bake brød. Året etter er temaet *poteter*, fra setting til høsting og lagning av produkter med utgangspunkt i stedets tradisjoner. Husdyrene bringer barna lengre ut i landskapet. *Sauen* i 3. klasse, *hesten* i 4. og *geiten* i 5. klasse betyr turer på beite, å følge dyrene på fjellet, overnatting på støl og ysting. Alle klasser har i tillegg egne arealer i skolehagen til Aurland barne- og ungdomsskule. I 6. klasse legges vekten på *heimkunnskap* og *konservering*. Elevene hogger ved i skogen, lærer å bruke sag og øks, lager smør og presser epler. Gjennom bærplukking, setting av garn i fjellvann i samarbeid med fjellstyret og kløving med hest, føres de eldre elevene

lengre ut i landskapet hvor ressursene blir høstet inn til bygda på en bærekraftig måte.

I ungdomsskolen skjøtter elevene kulturlandskapet på Otternes bygdetun samtidig som de lærer om kulturhistorie. I dette prosjektet samarbeider elevene også med en lokal fjellbonde som bor ovenfor bygdetunet, blant annet gjennom restaurering av gamle tømmerrenner. Noen temaer fra barneskolen tas opp igjen og utvides. Elevene i 8. klasse har for eksempel sådd, høstet og malt korn på en gjenoppbygget kvennkall. I ungdomsskolen lærer elevene i tillegg om tradisjonell husflid og landbruksteknikker som hesjing, spinning og farging av ull med innsamlete urter. Videre jobber elevene i elevbedrifter for å utvikle entreprenørskap på basis av de forskjellige virksomhetene de har drevet med i grunnskoleløpet.

Pionerprosjektet har dannet grunnlaget for Aurlandsmodellen, en modell for stedsbasert læring som involverer stedlige virksomheter i hele kommunen samt en rekke lokale offentlige og private aktører (Barane 2010). På denne måten vokser elevene gradvis inn i landskapet gjennom en forståelse for næring i dalen og i fjorden og opparbeider delaktighet i produksjoner som danner grunnlaget for bruk av ressursene. De har trådt inn i en rekkefølge av håndterbare oppgaver og etablert relasjoner til mange mennesker i bygda. Elevene rydder og bygger sitt indre forhold til stedet gjennom å mestre stedlige virksomheter. Dernest fylles stedet med innhold og strekker elevens identitet ut i landskapet og i det sosiale, og inn i seg selv. De stedsbaserte kunnskapene, holdningene og ferdighetene kan elevene ta med seg hvor som helst i verden, men målet er også at elevene skal motiveres til å ville utvikle Aurland som sted i vid forstand. Vi gjenkjenner mange av elementene fra Aurland i Leopolds filosofi om hvordan menneske på best mulig måte kan handle i forhold til landskapet ved at prosessen er konkret og handlende. For at demokratisk planlegging, i tråd med Geddes' tankegang, skal kunne ta utgangspunkt i forbindelsen mellom lokalbefolkningen, deres væren og gjøren i landskapet og stedet der de virker, er det nødvendig at denne forbindelsen er erfart og integrert i befolkningen. Det hjelper lite med undersøkelser av

stadkjensle om rikdommen av erfaringer er begrenset til for eksempel eldre bønder, jege- re og fiskere. Derfor er stedsbasert læring en forutsetning for aktiv lokal planlegging, først og fremst ved å etablere stedsbasert læring i skolens virksomhet, men også overfor voksne gjennom praktiske kurs, byggedager med ulike arrangementer eller gjennom informasjonsprogrammer for stedsformidling.

Drøfting

Denne artikkelen fokuserer på viktigheten av å synliggjøre menneskers handlinger, gjøren og væren i landskapet. En slik erfaringsbasert og situasjonsbetinget kunnskap bør etter vår oppfatning åpne for en bred og nyansert tilnærming til forholdet mellom mennesker og landskap, som omfatter både positive og negative relasjoner. Hvis menneskers erfaringer og praksiser skal synliggjøres i landskapsplanleggingen, forutsetter dette lokale planprosesser i dialog med innbyggerne.

Artikkelen viser at planleggingens fokus på *sted* er helt elementært i utviklingen av lokal kunnskap, som igjen er et viktig premiss for å kunne utforme grøntområder i tråd med befolkningens behov. Gjennom eksempelet fra Aurland vises viktigheten av en aktiv dialog med innbyggerne, der kunnskap om nettopp deres handlinger, gjøren og væren i den bostedsnære naturen trer fram gjennom aktive *medvirkningsprosesser*. I dette tilfellet bygger medvirkningen på et samarbeid mellom en ekspertgruppe og representanter for lokalbefolkningen, og den lokale kunnskapen bidrar inn i blant annet forvaltningsplaner for verneområdet. Den lokale kunnskapen løftes i Aurland fram som en ressurs også for bygging av stedsidentitet eller «stadkjensle», blant annet gjennom et stedsbasert læringsopplegg i skolen.

En kommunes vektlegging av medvirkning vil opp- og ned-prioriteres i forhold til tilgjengelige ressurser, kompetanse, kultur og tradisjon i det lokale planapparatet så vel som i befolkningens evne til deltagelse og engasjement. Tilegnelse av lokal kunnskap vil nok også være lettere i kommuner med stabilitet i staben av kommuneplanleggere, enn i de kommuner der en har sett seg nødt til å sette ut planlegging av grøntområder til ek-

sterne konsulenter. Planleggere bør uansett kunne etterstrebe en rolle som *medvirkere* i planprosesser, men der situasjonsbeskrivelsen omkring innbyggernes bruk og opplevelse av bostedsnær natur defineres og beskrives av de som på ulike måter bruker området.

Plan og bygningsloven inneholder retningslinjer for informasjon og samhandling mellom ulike aktører, men innsatsen på feltet holdes ofte på et minimumsnivå og er gjerne begrenset til muligheten for å levere høringsuttalelser (Falleth mfl. 2008). For å integrere hverdagsfriluftsliv i planleggingen kan det derfor være viktig å rette fokuset bort fra informasjon og over på dialog. Befolkningens synspunkter på planer (for eksempel gjennom høringsuttalelser) er en annen type kunnskap enn kunnskap om hva slags liv folk lever i landskap.

Bredden og bevegeligheten i folks erfaringer og opplevelser i natur som synliggjøres i den erfaringsbaserte kunnskapen bør kunne finnes igjen i planlegging av og utforming av grøntområder, der *variasjon* bør være et stikkord. Dette kan for eksempel innebære å legge til rette for ulike aktiviteter i samme grøntområde. Det vil blant annet kunne styrke rollen nærmiljønaturen kan ha som en uformell sosial møteplass. Variasjon i vegetasjon og materialvalg bør også bidra til at brukere kan gjøre stedet til sitt *eget*, ved å ta det i bruk på ulike måter. I den nye planloven har en mulighet til å angi grønnstruktur som hensynssoner i kombinasjon med andre arealformål, noe det stilles forventninger til i forhold til å ivareta bl.a. landskaphensyn (Thorén 2010). Men for at vi skal ta nærmiljønaturen i bruk ut fra ulike behov og preferanser, må folk ha tilgang til det de opplever som attraktive naturområder der de bor. Studier viser at jo flere egnete områder det er for rekreasjon og fysisk aktivitet nærme boligene, jo mer aktive er folk i uteområdene (Gordon-Larsen mfl. 2006). Sammenlignet med mange andre land har innbyggere i Norge god tilgang til naturområder nær boligene, selv om tilgangen reduseres (Engelien 2009). Mange har et forhold til nærmiljønaturen, men det betyr ikke at bruk og opplevelse av den er et felles prosjekt vi kan si noe generelt om. For noen er aktiv bruk av natur et

viktig element i hverdagen, mens andre knapt tenker over at den er der. Hverdagslivet er komplekst, og bruken av nærmiljønatur reflekterer denne kompleksiteten. Lokale og dialogbaserte planprosesser bør bidra til å videreføre denne kompleksiteten inn i landskapsplanleggingen.

Bredden og bevegeligheten i folks erfaringer og opplevelser i natur lar seg forankre i teorier som bygger nettopp på menneskets væren-i-verden, der meningsdannelsen utgår fra menneskets kroppslige erfaringer og praksis i møtet med sine omgivelser (Heidegger 1927/2007, Merleau-Ponty 1945/1994). Oppfatning, bruk og opplevelse av natur er i denne tilnærmingen uløselig knyttet til hvordan mennesker ellers erfarer og lever sine liv. Dette er i tråd med Geddes' perspektiver om samspillet mellom sted, virksomhet og mennesker (Simensen 2005) og Leopolds tenkning knyttet til det å leve av og ta vare på landskapene der vi bor (Leopold 1949). Læssøe og Iversen (2002) beskriver i sin studie av naturens betydning i hverdagen hvordan hverdagslivet, det konkrete liv, opphever skillet mellom menneske og natur, fordi naturen her veves inn i livets øvrige forhold. De poengterer viktigheten av å sammenholde det sosiale liv og naturen i spørsmål om hvordan mennesker forholder seg til naturen, i stedet for å være for natursentrert og opptatt av ekspertenes vitenskapelige og byråkratiske logikker. Og kanskje kan dagens planlegging av landskap nettopp karakteriseres til å være dominert av ekspertbaserte og visuelt orienterte planleggingsteknikker – selv om demokratiske idealer har vært framført som viktige. Dette har distansert planarbeidet fra det levde og flersanselige livet med og i landskapet. Om erfaringene skal tre fram i planleggingen, er det derfor viktig at eksisterende teknikker og prosedyrer for planlegging suppleres med prosesser som synliggjør lokale aktørers erfaringer, historier og egenformulerte ønsker for bruk av landskapet.

Referanser

Barane, J. (2010) Barn finn sin identitet i aktivt kulturlandskap. *Kulturarven* 52, 21–23.

- Berger, P.L. og Luckmann, T. (1966/2006) *Den samfunnsskapte virkelighet*. Oversatt av Frøydís Vik. Bergen: Fagbokforlaget.
- Birkeland, I. (2005) *Making place, making self: travel, subjectivity and sexual difference*. Aldershot: Ashgate.
- Bixler, R. D. og Floyd, M.F. (1997) Nature is scary, disgusting, and uncomfortable. *Environmental Behavior* 29-4, 443–467.
- Bujis, A. B. (2009) Lay people's images of nature: Comprehensive frameworks of values, beliefs and value orientations. *Society and Natural Resources* 22. 417–432.
- Clemetsen, M. og Krogh, E. (2010) Landskapsressursanalyse. I Haukeland, P.I. (red.): *Landskapsøkonomi. Bidrag til bærekraftig verdiskaping, landskapsbasert entreprenørskap og stedsutvikling*, 51–76. *TF-rapport nr. 263*. Telemarksforskning, Bø.
- Engelien, E. (2009) Tilgang til rekreasjonsarealer og nærturterreng. Byfolk må se lenger etter rekreasjonsarealer www.ssb.no/magasinet/miljo/art-2009-12-23-01.html
- Falleth, E.I., Hanssen G.S. og I.L. Saglie (2008) Medvirkning i byplanlegging i Norge. NIBR-rapport 2008:37.
- Figari, H. Haaland, H. og Krange, O. (2009) Friluftsliv som hverdagsliv. Innvandrerkvinner bruk av utendørsområder i Groruddalen. NINA Rapport 479.
- Fisher, B.S og Nasar, J.L. (1992) Fear of Crime in relation to three exterior site features. Prospect, Refuge and Escape. *Environmental Behavior* 24 (1) 35–65.
- Gordon-Larsen, P., Nelson, M.P., Page, P. og Popkin, B.M. (2006) Inequality in the built environment underlies key health disparities in physical activity and obesity. *Pediatrics* 117, 417–424.
- Greenbaum, A. (2005) Nature Connoisseurship. *Environmental Values* 14, 389–407.
- Gundersen, V. og Frivold, L.H. (2008) Public preferences for forest structures: A review of quantitative surveys from Finland, Norway and Sweden. *Urban Forestry & Urban Greening* 7, 241–258.
- Gundersen, V. (2008) Skogbruk og friluftsliv i bynære skoger. Hvilke ønsker har dagens brukere av utmark? NORSKOG-rapport 2008-1.
- Gundersen, V. (2009) Livet mellom trærne. En beskrivelse av forholdet mellom menneske og

- skog. Forskning fra Skog og landskap. 08/09, 1–38.
- Gundersen, V. og K. Mäkinen (2009) Aldo Leopold and stewardship: Lessons for forest planning and management in the Nordic countries? *Norwegian Journal of Geography* 63: 225–232.
- Gundersen, V. og J. Aasetre (2009) Verdier i bynære skoger: Kunnskapsoversikt, taksonomi og saksstudier. Oppdragsrapport fra Skog og landskap 2: 1–70.
- Gunderesen, V. og Skår, M. (2010) Skogene bakom byene. Plan-nytt nr. 1-2010 s. 6–9.
- Haukland, J. V. og Lindberg, K. (2001) Bærekraftig reiselivsforvaltning i naturområder. Transportøkonomisk institutt. TØI Rapport 550: 1–154.
- Heidegger, M. (1971) Building, Dwelling, Thinking. In: *Poetry, Language and Thought*. Oversatt av Albert Hofstadter. New York: Harper Colophon Books.
- Heidegger, M. (1927/2007) *Væren og tid*. Oversatt av Lars Holm-Hansen. Oslo: Pax.
- Herzog, T. og Kutzli, G.E. (2002) Preference and perceived danger in field/forest setting. *Environmental Behavior* 34-6, 819–835.
- Herzog, T. og Kirk, K.M. (2005) Pathway curvature and border visibility as predictors of preference and danger in forest setting. *Environmental Behavior* 37 (5): 620–639.
- Hovik, S. og Vabo, S.I. (2005) Norwegian Local Councils as Democratic Meta-governors? A Study of Networks Established to Manage Cross-border Natural Resources. *Scandinavian Political Studies*. 28 (3) 257–275.
- Lefebvres, H.(1974/1991) *The Production of Space*. Translated by D. Nicholson-Smith. Cornwall: Blackwell Publishing.
- Leopold, A. (1949) A Sand County Almanac. With Essays on Conservation from Round River. Ballantine Books, New York.
- Læssøe, P. og Iversen, T. (2002) Naturen i hverdagen. I Peder Agger, Anette Reenberg, Jeppe Læssøe og Hans Peter Hansen (red.) *Naturens værdi. Vinkler på danskernes forhold til naturen*. København: Gads Forlag.
- Merleau-Ponty, M. (1945/1994) *Kroppens fænomenologi*. Oversatt av Bjørn Nake. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Nasar, J.L og Jones, K.M.(1997) Landscapes of Fear and Stress. *Environmental Behavior* 29 (3), 291–323.
- Ramirez, J. L. (1995) Skapande mening. En begrepps-genealogisk undersökning om rationalitet, veten-skap och planering. Nordiske instituttet för samhallsplanering. Avhandling 13:1, 2 og 3.
- Relph, E. (1976) *Place and placelessness*. London: Pion.
- Rydin, Y. og Falleth, E. (eds.) (2006) *Networks and institutions in natural resource management*. Cheltenham: E. Elgar Pub.
- Setten, G. (2002) Landskapet: Fetisj, erindringselement eller realitet. *Nordisk samhällsgeografisk tidskrift*, 32(2001) 2002.
- Simensen, T. (2005) Biologen som revolusjonerte byplanleggingen. Patrick Geddes teorier om byplanlegging og regional utvikling. Institutt for landskapsplanlegging, Universitetet for miljø- og biovitenskap.
- Skår, M. og Krogh, E. (2009) Changes in children's nature-based experiences near home: from spontaneous play to adult-controlled, planned and organised activities. *Children's Geographies* 7(3), 339–354
- Skår, M. (2010) *Natur i hverdagsliv*. Dr. avhandling, UMB.
- Skår, M. (2010) 'Forest Dear and Forest Fear: Dwellers Relationships to their neighbourhood forest'. *Landscape and Urban Planning* 98 (2010) 110–116.
- Thorén Halvorsen, K. (2010) Grønnstruktur i by – hvordan takle endringene? *Plan nr. 03–04*.
- Ulrich, R. (1986) Human Response to Vegetation and Landscape. *Landscape and Urban Planning* 13, 29–44.
- Yttri, D. (2001) *Parken som rom for fellesskap og tilflukt: studiar i bydelen Grünerløkka – Sofienberg*, Oslo. Dr.avhandling, UMB.